2. Бабенко А.Г. Підвищення економічної ефективності в сільському господарстві: теорія, методологія, практика // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности: Сб. науч. тр. – Вып.2 Т.3/НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. / А.Г. Бабенко – Донецк. – 2009. – С .27-38.

3. Бабенко А.Г. Управление повышением производительности труда: Моногр. / Анатолій Григорович Бабенко. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1996. – 270 с.

4. Галінська Т.С. Ефективність виробництва продукції та стратегічні напрями його інтенсифікації в сільськогосподарському виробництві / Т.С. Галінська // Наукові праці ПДАА. Серія: Економічні науки. Випуск 1. – Том 1., 2010. – С. 45-53.

5. Єрмаков О.Ю. Формування і ефективність використання трудових ресурсів в сільськогосподарських підприємствах: Монографія. / О.Ю. Єрмаков, О.В. Величко – К.: Аграр Медіа Груп, 2010. – 174 с.

6. Макаренко П.М. Напрями підвищення продуктивності аграрної праці / П.М. Макаренко // Держава та регіони. – №6. – 2007. – С. 87-91.

7. Дієсперов В.С. Продуктивність сільськогосподарської праці: Моногр. / Володимир Сергійович Дієсперов – К.: ННЦ ІАЕ., 2006. – 274 с.

8. Малік М.Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: моногр. / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 370 с.

9. Праця 2009: статистичний збірник – Дніпропетровськ: Головне управління статистики у Дніпропетровській області, 2010.

УДК 631.1 (346.1)

ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА ГОСПОДАРЮВАННЯ, ЙОГО СУТЬ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Булавка Л.В., аспірантка

Уманський національний університет садівництва

На етапі перехідного періоду найефективнішою організаційно-правовою формою ведення сільськогосподарського виробництва вважаються особисті селянські господарства. Основними чинниками їх розвитку є інфраструктурне забезпечення та галузеві особливості державного регулювання. До товарного особистого селянського господарства населення належить господарство, виробництво продукції в якому перевищує обсяги, необхідні для споживання в домашньому господарстві, а надлишок реалізується як товар різними каналами на ринку поза межами домашнього господарства. Особисте селянське господарство можна вважати формою малого підприємництва, яке отримало поширення на селі.

On the stage of transitional period the most effective legal form is consider the personal economies of peasants. The basic factors of their development is the infrastructural providing and of a particular branch features of the state adjusting. An economy belongs to the commodity personal peasant economy of population, the production of goods in which exceeds volumes, necessary for a consumption in a household, and surplus will be realized as a commodity by different channels at the market out of scopes of household. The personal peasant economy can be considered the form of small enterprise which got distribution on a mud flow.

Постановка проблеми. У сучасних умовах значну роль у виробництві аграрної продукції в Україні відіграють особисті селянські господарства. Актуальність розгляду питання підвищення ефективності їх функціонування пов’язується з необхідністю збереження виробничого потенціалу села, спри-

яння самозабезпеченню сільського населення продуктами харчування, насичення внутрішніх аграрних ринків та підтримки продовольчої безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні, теоретичні та методичні аспекти реформування АПК, становлення нових організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві розглянуті в працях В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, П.І. Гайдуцького, М.В. Гладія, А.С. Даниленка, Т.Г. Дудара, В.Я. Месель-Веселяка, І.Р. Михасюка, О.М. Онищенка, П.Т. Саблука, Г.В. Черевка, В.В. Юрчишина.

Постановка завдання. Провести аналіз особистих селянських господарств, дослідити їх суть та шляхи підвищення ефективності функціонування в системі господарюючих суб'єктів АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з ознак адаптивності нових організаційно-правових формувань в сільському господарстві є їх стійкість, яка виражається твердістю становища, уникненням значних коливань результатів фінансово-господарської діяльності, яка може виникнути при зміні умов виробництва за погодними та економічними чинниками, при порушенні технологій виробництва продукції тощо.

Спільною ознакою сільськогосподарських підприємств незалежно від організаційно-правової форми, яка вирізняє їх від інших виробничих структур, є спрямованість господарської діяльності на отримання прибутків. Їхня діяльність при довготривалій збитковості згортається. Цим вони відрізняються від основної на даний час форми ведення сільськогосподарського виробництва в нашій країні – особистих селянських господарств. Основна мета функціонування переважної більшості таких господарств – забезпечення продовольчих потреб господарюючої сім'ї [3, с. 10].

Аналіз тенденцій зміни й визначення перспектив подальшого розвитку особистих селянських господарств (ОСГ) населення набувають особливо важливого значення за умов нестабільної економічної ситуації та спаду виробництва в суспільному секторі сільського господарства.

За підсумками державного статистичного спостереження щодо окремих показників розвитку сільських, селищних, міських рад станом на 1 січня 2011 року в сільських населених пунктах, що знаходяться в їхньому підпорядкуванні, зареєстровано 4,8 млн. домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням "для ведення особистого селянського господарства".

У період спаду громадського аграрного виробництва значення особистого сектору в порівнянні з іншими формами господарювання на селі різко підвищується. Даний факт крім іншого обумовлений можливостями ОСГ не тільки виробляти значний обсяг сільськогосподарської продукції, але й переробляти її, а також зберігати вироблене з максимальним ступенем ефективності. Особисті селянські господарства сьогодні перетворились із підсобних виробників більшості видів сільськогосподарської продукції на основних. В значній мірі цьому сприяло зростання їх землезабезпеченості. Відбулось це в

основному за рахунок збільшення у їх користуванні земель сільськогосподарського призначення [4, с. 64]

Показовими при цьому є результати опитування сільських мешканців про їх ставлення до перспектив розвитку ОСГ в межах аграрної реформи, що представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Ставлення сільських мешканців до перспективи розвитку ОСГ, %

Категорії опитуваних	Виступають за подальше розширення ОСГ	Виступають за обмеження ОСГ	Інше	Важко відповісти
Охочі працювати в суспільному секторі	90,7	4,7	3,1	1,5
Охочі стати фермерами	93,5	1,4	3,7	1,4
Сільські кооператори	95,4	1,1	3,1	0,4
Інші	91,5	2,3	4,0	2,2

Представлені дані (табл. 1) свідчать про те, що практично все сільське населення (приблизно 90 %) виступає за подальший розвиток особистого селянського господарства. До них належать ті, хто пов'язує своє життя з діяльністю в реформованих колективних сільгосппідприємствах, а також ті, хто готовий перейти на ринкові принципи організації праці. Більшість сільських мешканців (більш 65 %) висловлюють прагнення розширити своє присадибне господарство і отримати додатковий земельний пай.

Аналіз економічних і соціальних функцій селянського подвір'я показує його високу значущість у розвитку сучасного сільського способу життя. Інститут ОСГ, як і багато років тому, впливає практично на всі сфери життя сучасного селянства. Великі потенційні можливості і низький рівень їх реалізації дозволяють зробити висновок, що ОСГ має значні резерви економічного і соціального зростання.

На основі оцінки діяльності фермерських та особистих селянських господарств встановлено, що сьогодні вони виробляють близько 65 % валової сільськогосподарської продукції. Зокрема, 61 % виробляється особистими селянськими господарствами, і лише 4 % припадає на фермерські, інші 35 % виробляють сільськогосподарські підприємства різних форм власності. Проте, не зважаючи на те, що особисті селянські господарства виробляють продукції майже в 2 рази більше, аніж інші сільськогосподарські підприємства різних форм власності, слід зазначити, що останніми роками все ж таки відбуваються певні зміни у структурі виробництва валової сільськогосподарської продукції саме на користь останніх.

У загальній структурі виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств – близько 90 % складає продукція рослинництва, в т.ч. 52% припадає на зернові та зернобобові, майже 40% - на технічні культури, 5% - на картоплю та овоче-баштанні культури і 6% – на кормові культури. У виробництві продукції тваринництва (м'ясо, молоко, яйця, вовна, мед)

частка фермерських господарств є досить незначною і коливається від 0,2 до 2,8 %.

Така тенденція зумовлена тим, що виробництво зерна і насіння соняшнику є стабільно прибутковим, зокрема у 2010 році рентабельність виробництва цих культур становила: зернових – 28,7%, а насіння соняшника – 75,9 відсотків. Разом з тим, виробництво продукції тваринництва, зокрема м'яса, залишається збитковим. У 2010 р. збитковість м'яса великої рогатої худоби становила (-)41,0%, м'яса свиней (-)27,6%, овець та кіз (-)46,4%.

Що стосується частки особистих селянських господарств у загальному виробництві сільськогосподарської продукції України, то слід зазначити, що в них виробляється переважна частина картоплі (98 %), овочів та баштанних культур (89,6 %), плодів і ягід (86,5 %). У 2010 р. в особистих селянських господарствах було зосереджено 64,9 % поголів'я великої рогатої худоби, 59,1 % свиней, 52,7 % птиці, і вироблено 51,9 % м'яса, 82,2 % молока, 46 % яєць.

Враховуючи, що домогосподарства забезпечують 61 % валової сільськогосподарської продукції, зокрема 57,7 % продукції рослинництва і 65,5 % продукції тваринництва у вітчизняному аграрному виробництві за підсумками 2009 року, у найближчій перспективі актуальними будуть дослідження проблем підвищення ефективності ведення особистих селянських господарств, тим більше, що їх загальна товарність не досягає навіть 15% [1, с. 125].

Характерною рисою ОСГ є те, що вони функціонують в умовах слаборозвиненої матеріально-технічної бази, значною мірою залежать від великих сільськогосподарських і торгівельних підприємств як у сфері виробництва, так і у сфері обігу. Тому населенню доводиться вирішувати такі проблеми, що не постають перед великими сільськогосподарськими підприємствами: як виконати технологічні процеси в рослинництві, заготовити достатню кількість кормів для сільськогосподарських тварин, полегшити працю, доглядаючи їх, реалізувати надлишки сільськогосподарської продукції та ін.

Разом з погіршенням економічного становища сільськогосподарських підприємств, зношування техніки з'явилися труднощі в проведенні основних сільськогосподарських робіт на земельних ділянках населення - оранці, боронуванні, збиранні продукції. Використання ж міні-техніки ускладнено високими цінами на неї, незрівнянними із платоспроможним попитом сільського населення, недостатнім виробництвом. Результатом цього є дедалі більше використання ручної праці, а, отже, зростання трудомісткості обробки сільськогосподарських культур в ОСГ.

Таким чином, особисті селянські господарства сьогодні є стабілізуючою формою господарювання, яке в сучасних умовах стримує спад виробництва сільськогосподарської продукції у своїх категоріях господарств і за умов безробіття стримує різкий спад рівня життя селян, забезпечує їм додатковий заробіток до мізерних зарплат і пенсій в сучасному виробництві. Такий підхід відповідає прагненню селян. Більшість селян не прагне створювати фермерські господарства чи виходити із особистого селянського господарства, але бажає розширити землекористування своїх підсобних господарств. Проте

в умовах слабкої матеріальної бази, неврегульованості економічних відносин є нагальна потреба розвивати такі господарства.

Особисті селянські господарства характеризуються даними табл. 2.

Таблиця 2

Загальні показники стану розвитку особистих селянських господарств України (станом на 01.01.2011 р.)

Показник	2010 р.	2009 р.
Загальна кількість господарств, тис.	4617,8	4715,3
з них господарства, які утримують худобу та птицю	3599,7	3724,2
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	189,5	178,9
Площа земельних ділянок, тис. га	6700,5	6760,1
у тому числі з цільовим призначенням для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	869,7	834,6
для ведення особистого селянського господарства	3015,3	3060,4
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2746,4	2796,2
з них взятих в оренду	353,1	387,2
Чисельність худоби, тис. голів: великої рогатої худоби	3258,2	3309,5
у т.ч. корів	2204,0	2351,8
свиней	3790,5	3509,4

З даної таблиці можна зробити висновок про те, що площа земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства в 2010 р. зменшилась на 59,6 % у порівнянні з 2009 роком, також спостерігається спад голів великої рогатої худоби на 51,3%. Єдиним позитивним є те, що в 2010 році на 10,6% збільшилась кількість господарств, які мають у своїй власності сільськогосподарську техніку.

Поряд з цим, без залучення додаткових інвестицій та кредитних ресурсів, завдяки високій мотивації до продуктивної праці, особисті селянські господарства знайшли власну нішу в аграрному виробництві, насамперед трудомістких видів продукції, що є конкурентоспроможною на внутрішньому ринку. Проте “господарства населення не можуть вважатися стратегічним напрямом для створення цивілізованого сільського господарства ринкового типу” [2, с. 16] через малі розміри земельних угідь, незначні виробничі потужності, ручну працю, переважаючу частку працівників пенсійного віку, низький рівень залучення інноваційних розробок. Відомо, що фонди, земля і праця використовуються значно ефективніше у великих аграрних підприємствах, де капіталовіддача в 7-10 разів вища, ніж у дрібних господарствах [2, с. 23]. Тому їх не можна вважати прогресивною формою господарювання в сільському господарстві, а необхідно трансформувати в ефективні виробничі структури.

Висновки. Визначення шляхів підвищення ефективності використання потенціалу особистих селянських господарств повинно стати важливою складовою частиною програм розвитку сільського господарства і сільських територій.

Перетворення особистих селянських господарств в нові організаційно-правові структури слід здійснювати такими шляхами: особисті селянські господарства можуть трансформуватися у фермерські господарства або приватні підприємства; особисті селянські господарства (можливо разом із новоствореними фермерськими господарствами і приватними підприємствами) можуть об'єднуватися в асоціації, кооперативи (виробничі та обслуговуючі); особисті селянські господарства можуть інтегруватися із сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими господарствами з метою виробництва, переробки і збуту своєї продукції, одержання послуг від них і надання їм послуг робочою силою для виконання сезонних робіт.

Створення нових організаційно-правових структур на базі особистих селянських господарств дасть останнім можливість суттєво поліпшити умови виробництва і збуту своєї продукції, забезпечити концентрацію виробництва, що дозволить застосувати міні-техніку, знизити затрати живої праці на виробництво одиниці продукції, поліпшити умови роботи і відпочинку селян, підвищити ефективність виробництва. Крім того, потрібно сприяти розвитку великих і дрібних форм сільськогосподарського виробництва в єдності. Вони повинні не протиставлятися, а взаємно доповнювати одна одну. Між особистими селянськими господарствами і сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами повинні існувати тісні економічні відносини, які необхідно розвивати і використовувати з максимальною ефективністю.

Література:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – К.: ННЦІАЕ, 2009. – 292 с.

2. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 року / В.Я. Месель-Веселяк – К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2010. – 57 с.

3. Бичко І.Є. Ефективність господарювання аграрних підприємств різних організаційно-правових форм: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук / І.Є. Бичко. – Львів, 2008. – 20 с.

4. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва: [навч. посіб.] / Месель-Веселяк В.Я. – К.: Ін-т. агр. ЕК. УААН, 1999. – 272 с.

УДК 338.512

ЧИННИКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Бурлака О.П., ст. викладач

Полтавська державна аграрна академія

В статті розглядаються основні чинників формування цін на аграрну продукцію в сільськогосподарських підприємствах Полтавській області. Запропоновані заходи скорочення витрат на виробництво продукції рослинництва та тваринництва в аграрних підприємствах.